

Ny Tid (Helsingfors) nr 17/2007

Hannes Nykänen

Vänstern är inte längre vänster

Hannes Nykänen har synat vänstern och efterlyser en permanent samhällsfilosofisk diskussion om dess uppgift i dag – både i Finland och globalt.

Vänsterns stora misstag på 60- och 70-talet var dels att man gick in för en cynisk maktpolitik där man inte drog sig för att använda direkt fascistoida metoder och dels att man gick in för den sovjetiska, dogmatiska läsningen av **Marx**. Man glömde bort att Marx viktigaste bidrag var att skapa instrument för att förstå den ekonomiska utsugningens och maktmissbrukets samband och historia. I stället för att verkligen försöka förstå Marx idéer tog man **Lenin**, som inte begrep sig ett jota på Marx' filosofi, och t.o.m. Stalin till sina hjältar. Socialismen som politisk rörelse urartade därmed från början: I stället för en sofistikerad samhällsfilosof blev det mer eller mindre fruktansvärda tyranner som angav tonen i den politiska vänstern. Tragiskt nog har vänstern aldrig varit en marxistisk rörelse annat än till namnet.

Den kunskap om Marx som har funnits inom vänstern har mestadels varit för dogmatisk för att kunna betraktas som en filosofisk läsning av Marx. Att vänstern nu har förlorat sin vitalitet betyder bara att de dogmer som ännu i början på 1980-talet hade en viss demagogisk effekt nu helt har förlorat den. Dogmatisk fanatism har förbytts till förlamning. Vänstern har ingenting att säga om samhället. Det här betyder att vänstern inte längre är vänster. Marx betydelse ligger nämligen i hans synnerligen fruktbara och insiktsfulla samhällsanalys. Då man inom vänstern inte alls förstår det här, har man inte heller någon filosofisk utgångspunkt för att analysera samhället. Det enda man har att ge är ett trött motstånd mot marknadskrafterna.

Det första man ska glömma om man vill förstå vad det är som händer i dag är alla dogmer. Det vi i stället ska göra är att filosofiskt försöka förstå hur olika ekonomiska aspekter och maktaspekter i samhället hänger ihop. Marx är i det här sammanhanget en viktig filosof men det finns också andra: **Lukács, Adorno, Horkheimer, Benjamin, Marcuse, Althusser, Žižek, Critchley...**

De nya kapitalisterna

För att försöka få igång den samhällsfilosofiska diskussionen ska jag komma med en skiss till en nytolkning av Marx. Dagens kapitalism har synliggjort en aspekt som inte har varit lika påfallande tidigare, nämligen kapitalismens abstrakta karaktär. (I Horkheimer & Adornos *Upplysningens dialektik* är det här ett centralt tema.) Kapitalismen går i sin ultimata och mest abstrakta form ut på att administrera pengar, inte att utveckla produktionsmedel. Kapitalismen handlar om att söka den högsta avkastningen på kapital; inte att effektivera produktionen. En effektiv produktionsenhet är ett *tänkbart* investeringsobjekt men investeringen är alltid i princip tillfällig. Om den visar sig vara mindre lukrativ än man tänkte sig drar man sig ur projektet och investerar pengarna på ett objekt med bättre utsikter. Existensen av produktionsmedel är s.a.s. förutsatt på ett liknande sätt som arbetskraften var förutsatt i kapitalismens tidigare form, och det förutsatta är något man använder sig av; inte något man tar hand om.

Det här betyder att det traditionella bandet mellan kapital och produktion har klippts av. De som äger en produktionsenhet kan vara helt okunniga om själva produktionen med dess särdrag. Det enda de vet är hurudan värdestegringen på aktierna kan förväntas vara. De nya kapitalisterna har lika litet sympatier för de produktionsenheter de äger som de gamla kapitalisterna hade det för arbetarna.

Det abstrakta drag jag pekar på har alltid varit närvarande i investerandet, men det har tidigare varit kvalificerat av andra faktorer. Den gammaldags vinodlaren önskade säkert maximal utdelning på en investering men den här önskan hade sin plats inom det kunnande och den tradition som vinodlaren vuxit in i. Tanken på att sälja vinodlingen för att se efter om det frigjorda kapitalet kunde ge bättre avkastning på något annat håll blev inte aktuell t.ex. därför att "vår släkt alltid har varit vinodlare". Det fanns en identifikation mellan kapitalisten och produktionen. Det som i dag har skett är att det tongivande kapitalet inte längre disponeras av vinodlare, båtbyggare, elektronikproducenter etc. utan av penningadministratörer som är frikopplade från produktionen.

Vänsterns död

Vilken betydelse har ovan skissade 'absoluta' kapitalism för vänsterns ideologi? Den klassiska motsättningen som vänstern utgår ifrån, är motsättningen mellan dem som äger produktionsmedlen och dem som är lönearbetare. Kapitalisten profiterar på det mervärde som arbetaren skapar med sitt arbete. Den här gamla konstellationen gäller förstås fortfarande men den ledande ideologin finns annanstans. Den ledande kapitalistiska ideologin idag är att kapitalet profiterar på det mervärde som produktionsenheten genom en gynnsam kurs-tveckling på aktier skapar. Produktionsenheter överges, nedläggs och omformas alltefter hur väl de förväntas skapa mervärde. Det finns vissa likheter mellan dagens hantering av produktionsenheter och den klassiska hanteringen av arbetare.

Med den ökande abstraktionen följer en ökande alienation och nu har vi alltså nått den punkt där inte bara arbetaren alieneras från sitt arbete utan också själva produktionsenheten har alienerats från det mervärde den skapar. Det att ägarna tillåter företagsledare att i form av optioner roffa åt sig pengar kunde tolkas som en vag insikt om att företagsledare lätt kan uppfatta sig som ett slags nytt proletariat; som producenter vilkas arbetsinsats ger ägarna ett mervärde i form av det stigande värdet på aktien. För att lindra den här känslan av alienation tillåts företagsledarna att ta för sig.

Eftersom kapitalisterna har en nästan okontrollerad makt i dag är det deras verktyg som präglar dagens samhälle. Det här verktyget är *administrering*. Det substantiella kunnandet som finns i produktionsenheten (kulturinstitutionen, universitetet...) körs över av det kapitalistiska administrerandet. Kapitalismens verktyg har erövat också den offentliga förvaltningen. Administration är inte samma sak som byråkrati. Administrationens syfte är att piska fram mervärde ur en organisation. Mervärdet ger makt, d.v.s. resurser av något slag. Den klassiska byråkratins makt är mer defensiv; trögheten är dess vapen.

Vänsterns uppgift är att dels skaffa kunskap om maktmotsättningar, att sprida den här kunskapen och att göra den politiska rörelsen till ett instrument för den här kunskapen. Ingenting av det här sker i dag. Vänstern, i den mån den alls längre bryr sig om maktmotsättningar, uppfattar den primära konflikten i klassiska termer och kan därför inte begripliggöra dagens maktmotsättning. Den här oförmågan tar sig uttryck i en passivitet; vänstern bara försvarar någonting gammalt som den kallar välfärdsstaten. Vänstern har blivit konservativ. Högern har tagit initiativet. Då högern kan ta initiativet så betyder det att vänstern är död. För en del av vad 'vänster' eller 'marxism' betyder är 'att ha bättre insikt om de samhällsliga förhållandena än högern'.

Högern är i själva verket ett instrument för kollektiv repression. Högern förtränger de strukturer i samhället som man inte vill bli medveten om. Repression är alltid förbundet med eufori. Det syns tydligast då repressionen är djupt traumatisk som i nazismen, men vår egen 'niinistöeffekt' kunde uppfattas som en repressionseufori; 'arbetarnas presidentkandidat' förtränger de växande samhällsliga orättvisorna med hjälp av den eufori som hans personliga

karisma ger upphov till. Bitterheten i konflikterna mellan högern och vänstern blir begriplig om man ser den som en konflikt mellan högerns repressionseufori och vänsterns samhällsterapi som, just som ett slags kollektiv psykoanalys, vill avslöja det förträngda. Men tyvärr har vänsterns aktivitet mest präglats av en 'dogmatisk eufori' som har skymt sikten för terapins avslöjade potential.

Attack & avantgarde

Vänstern borde bli en mer gedigen analytiker. Man borde inte förfalla till dogmatisk eufori med medföljande förbittrade kamp med sin klient. Analysen kan kräva hur hårda tag som helst – klienten är farlig och psykotiskt lagd – men dogmatiska glosor bara hindrar analysen. Att vara vänster är samma sak som att i termer av förståelse för samhället vara *avantgarde* – ett påpekande som förtydligar både vänsterns dödläge i dag och dumheten i dess euforiska fanatism i går.

Välfärdsstaten är inte någon statisk modell av uppnådda förmåner som ska försvaras med händer och tänder. Välfärdsstaten är namnet på en process där vänstern genom att ständigt följa med kapitalismens förvandlingar, d.v.s. genom sitt filosofisk-analytiska företräde, kan utmäta en provision på kapitalets avkastning. För att det här utmätandet ska vara politiskt möjligt behövs givetvis en bred politisk rörelse. Välfärdsstaten insjuknade då den började betraktas som någonting uppnått och dess död inträffade då den började uppfattas som något att försvara. Välfärdsstaten lever då dess drivkraft, den politiska vänstern, karakteriseras av *avantgarde* och *attack*.

(Det jag har sagt om innebörden i att vara vänster handlar varken om den historiskt existerande vänstern eller om ett abstrakt ideal. Jag uppmärksammar en grundläggande konflikt i varje stat. Kapitalisterna vill dölja och förtränga de verkliga sambanden i samhället. Att vara vänster är att se som sin uppgift att både avslöja förträngningen och visa hur saker verkligen förhåller sig. Den politiska rörelse som har kallat sig vänster har aldrig skött sin uppgift väl och nu har den övergivit den nästan helt och hållet.)

Socialistisk investeringspolitik?

Vad är socialism för något? Det är inte lätt att säga – inte alls lättare än att säga vad demokrati är. Vi tenderar att i båda fallen drivas av något slags ideal vars exakta innebörd är dunkelt. Hur som helst, socialism betyder inte att arbetstagarna äger produktionsmedlen. Problemet med den här definitionen är att den just ingenting säger. Den är lika upplysande som utsagan 'staten; det är vi'. Det är kanske lättare att beskriva socialismens innebörd genom att peka på det den försöker beskriva och balansera: Kapitalströmmarna och maktkonstellationerna i samhället. Kapitalisten strävar efter den optimala avkastningen med samma envetenhet som regnvattnet söker sig till havet; i blint begär och utan all reflektion (men modifierad av de rådande ideologiska ramarna). Vänsterns uppgift är att komma med analysen av det som sker. 'Vänster' borde, förutom namnet på en politisk rörelse, vara en samlingsbeteckning för samhällsfilosofisk terapi.

Att vara socialist idag betyder att man ser innebörden av att produktionsenheterna har blivit reifierade (ung: förtingligande av de sociala relationerna. red anm.). Om den klassiska socialismen innebar att arbetarna försökte inverka på produktionsförhållandena så betyder socialism idag att man försöker inverka på investeringsförhållandena. Mer specifikt uttryckt betyder det att man försöker upphäva reifikationen av produktionsenheterna. Man fäster, *i samband med investeringar*, uppmärksamhet på de specifika dragen i produktionen; på ekologin, lönenivån, produktens karaktär, sysselsättningsaspekter, etc. Med andra ord återinförs de klassiska socialistiska strävanden (men också nya strävanden som ekologiskhet)

i konflikten. Den viktiga skillnaden är att då de här konflikterna tidigare stod mellan produktionsenheten och arbetstagaren dyker de nu upp på investeringsnivån; på *maktens nivå*. Det här betyder att i den grad ett socialistiskt perspektiv vinner inflytande i investeringspolitiken så kommer *kapitalströmmarnas riktning att påverkas*. Vi ser vilka både lokala och globala påverkningsmöjligheter här finns.

Här frågar sig någon säkert omedelbart: ”Hur kan den politiska vänstern lägga sig i investeringspolitiken? Kapitalisterna investerar hur de vill, de kan inte fås att beakta socialistiska strävanden.” Låt mig här peka på en enda instans: pensionsfonderna. Vissa pensionsfonders verksamhet har av kapitalister betecknats som socialistisk. Varför betecknar de den så? Om pensionsfonder såsom alla andra ekonomiska aktörer investerar sina pengar på värdepappersmarknaden, varför betraktas det som socialism?

Det finns en mycket god orsak till kapitalisternas epitet – som alltså enligt min mening är riktigt. Några pensionsfonder har börjat fästa sig vid just det som jag för en stund sedan nämnde, nämligen specifika omständigheter kring produktionen. De investerar inte i företag som flyttar verksamheten till billighetsländer, som smutsar ner miljön, som tillåter primitiva arbetsförhållanden etc. Det är just den här typen av försök att stävja reifieringen av produktionsenheterna som är socialism idag. Om den här tendensen blir stark innebär det också att den maktpolitik som baserar sig på kapitalströmmar blir annorlunda eller; gynnar andra agenter än kapitalisterna. Kapitalisten förstår det på sitt karakteristiska och vaga sätt, men inom den politiska vänstern har man inte förstått det.

Det ideologiska ansvaret

I den grad det går att motarbeta reifieringen på investeringsnivå så motarbetas den givetvis också då det gäller produktionsförhållanden. Det omvända gäller däremot inte. Om produktionsförhållandena överlag skulle korrigeras till arbetstagarnas förmån så skulle det inte alls betyda att reifieringen skulle ha upphört. På investeringsnivån, som alltså är *maktens nivå*, skulle kapitalismen fortfarande härja fritt. Den härjar fritt så länge den inte kan avslöjas. ’Socialism’ innefattar två uppgifter: Dels att avslöja *maktens omedvetna rörelser* – att avslöja kapitalrörelsernas *maktaspekt* och omöjliggöra att de helt oskyldigt betecknas som ’business as usual’ – och dels att genom politisk-ekonomisk aktivitet få inflytande i investeringspolitiken.

Det är knappast meningsfullt att försöka gissa hur ’långt’ den socialism jag talar om kan drivas. Det finns ändå inget annat alternativ än att försöka. Och de sammanlagda resurserna i de politiska partierna, fackföreningen och pensionsfonderna är stora, om bara vänstern skulle ta sin ideologiska uppgift på allvar. Det viktiga och nya i den här uppgiften är att inse att det inte är företagen i sig som är motståndare utan kapitalisterna (och jag har inte aktiesparare i tankarna då jag talar om kapitalism utan ett *system* som gynnar vissa aktörer). Förutom sin dogmatism (som i dag visserligen snarast är latent) borde vänstern bli av med sin fientlighet mot företagande, för att i stället på ett kreativt sätt försöka göra företagsverksamhet möjligast friktionslös. Om man med politiska åtgärder lyckas skapa en god miljö för företag så tenderar det att locka till sig kapital. Och har man den här moroten så kan man utmäta de avgifter som behövs för att ständigt återskapa välfärdssamhället.

Det kan hända att min analytiska skiss inte anses vara övertygande men det viktiga är inte hur riktig den är. Det viktiga är att vitalisera vänsterns ideologiska medvetenhet och få igång en permanent samhällsfilosofisk diskussion. Också fackföreningarna borde involveras i det här, så att de inte enbart är organisationer som bevakar själviska intressen.